

OPATOV SAN

Radovan Radonjić

This essay analyses an interesting project of Abbot of Saint-Pierre made three centuries ago, which is also a genius anticipation of the future organisation of Europe and an indicator of how the path from creation to realisation of a great idea can be long and spiny. However it also shows that great ideas eventually do triumph.

*Put je maglovit i bezimen,
ipak, ko za njim uporno traga
postaće gospodar uspjeha.*

Lao Ce

Ovo je priča o *Nacrtu vječnog mira*, opata Sen-Pjera - jednom od projekata za stvaranje višedržavne zajednice na tlu Evrope – nastala povodom obilježavanja trista godina od njegove pojave.

Priča je namijenjena, i makar u edukativnom smislu može biti korisna, svima koji se za tu temu zanimaju, nezavisno od toga da li zajedništva te vrste smatraju dobrim i poželjnim. Interesantna je utoliko što se u njoj, na dugo testiranom konkretnom primjeru, zorno potvrđuje pravilo da je otpor prvo na što svaka velika ideja naiđe, ali i da su velike ideje, u principu, otporne na svaku opstrukciju.

* * *

Međudržavne i naddržavne zajednice su prije rjetkost, nego uobičajena pojava. Ne stvaraju se lako i, po pravilu, ne funkcionišu na način kojim bi svi koji su ih stvorili, ili su njima (ne)voljno obuhvaćeni, bili zadovoljni.

Razlog tome se ne nalazi, ni samo, ni prvjenstveno, u vjerovanjima poput onih koja prate, na primjer, tekući integracioni proces u Evropi, a iskazuju se u stanovištima:

- da je nacija-država istorijski definitivno potvrđeni okvir i oblik zadovoljavanja svih najvažnijih čovjekovih individualnih i kolektivnih interesa i potreba - uključujući i ostvarivanje njegovih demokratskih prava i sloboda, odnosno zaštitu od ratnih i drugih sukoba unutar i između naroda i država – tako da je sve mimo i iznad nje suvišak koji može samo da smeta;¹

- da ne treba previdati činjenicu da države ne nastaju slučajno i ne nestaju olako, s obzirom na to da im je „u prirodi“ težnja da se održe, i to kao zasebne;²

- da svako narušavanje principa suvereneosti nacije-države, čemu međudržavna i naddržavna zajedništva zakonito vode, znači kršenje odredaba Vestfalskog ugovora o nemiješanju jednih zemalja u unutrašnje stvari drugih, čiju je svrsishodnost moderna istorija sasvim verifikovala;³

¹ Izražavajući rezervu prema naddržavnim tvorevinama, koje bi dovele u pitanje suverenost nacija-država, Margaret Tačer, na primjer, kaže da su ove potonje ne samo dobro funkcionisale kao demokratije, već i da su „predstavljale čvrste političke realitete koje bi bilo ludo pokušavati odbaciti ili zatamiti u korist neke šire ali još samo teoretske evropske nacije“ (M. Thatcher, *The Downing Street Years*, London, 1993, str. 743).

² Montesquieu, *De l'Esprit des loix*, Geneve, 1748, str. 274.

³ Problem je, smatra se, utoliko veći, i delikatniji, što je optimalni obim „prenesenog suvereniteta“ s države-nacije na neki od takvih oblika, i subjektivno i objektivno, veoma teško odrediti.

- da nacije-države ne ograničavaju miješanje svojih centralnih organa u društvene procese radi toga da bi proširile polje njihovog dirizizma, već da bi se ovaj sveo na najmanju mjeru.⁴

Više od takvih vjerovanja, proces o kome je riječ otežavaju i deformišu neki drugi momenti, među kojima posebno:

- najprije, dilema u pogledu toga da li svijetu, ili pojedinim njegovim djelovima koji teže izvjesnom jedinstvu, više odgovara globalno *vođstvo*, poput onog koje ostvaruju Ujedinjene nacije - koje nije uvijek dovoljno efikasno ali mu je dobra strana što se temelji na opšteprihvaćenim moralnim normama i za sve prihvatljivim političkim principima - ili globalna *vladivina* bilo kojeg sistema (nosioca, imaoca) političke, ekonomske, vojne i ine moći, čija se efikasnost najčešće, institucionalno i realno, zasniva na višku prinude, na jednoj strani, i manjku demokratskih prava i sloboda, na drugoj;

- zatim, to da je objektivno - u bilo kojoj situaciji, osim kad se radi o jednodržavnom „zbijanju redova“ u odbrambene svrhe - teško uspostaviti zajedništvo malih i velikih zemalja koje nije ili apriorno motivisano interesima jednih da od drugih dobiju nešto što ne bi mogli drugim (legalnim i legitimnim) putem, ili „pre-disponirano“ da prije ili kasnije završi u nekoj vrsti hobsovski shvaćenog dogovora o podređivanju (*pactum subjectionis*), kojim manji „partneri“ prihvataju da žive od koncesija velikih i time u izvjesnom smislu potvrde Tokvilovo stanovište da ne postoji „žalosniji položaj od položaja naroda koji ne može da se odbrani niti da sam sebi bude dovoljan“;⁵

⁴ Taj argument, naročito snažno potencira Margaret Tačer, ističući: „Nijesmo mi u Britaniji uspješno suzili granice države da bismo ih ponovo vidjeli na evropskom nivou, s nekom evropskom naddržavom koja vlada iz Brisela“ (M. Thatcher, *Op. cit.*, str. 742).

⁵ Aleksis de Tokvil, *O demokratiji u Americi*, Sremski Karlovci – Titograd, 1990, str. 140.

- najzad, to da je i u zajednicama u kojima od trenutka njihovog nastanka postoji spremnost na uspostavljanje visokih organa nadnacionalne vlasti čije bi odluke bile direktno izvršne na teritoriji država članica, veoma teško naći svima prihvatljivu mjeru prava „središnjih institucija“ da „određuju metode nadzora, odlučuju o alokaciji vrijednosti, kao i da stvaraju odgovarajuće komplementarne mehanizme za postizanje kompromisa“.⁶

Svemu tome uprkos, čovječanstvu, koliko se zna, nikada nije nedostajalo ni onih koji su ga zavađali i dijelili, ni onih koji su ga mirili i ujedinjavali. S tim što su prvi, po pravilu, bili znatno „uvjerljiviji“ i „konkretniji“, a drugi uvjereniji u smisao onoga za što se zalažu, uporniji u nakani da zamišljeno ostvare i – uglavnom, neuporedivo manje prisutni u „istorijskom pamćenju“. Taj usud, dakako, prati i ličnosti koje su „davale pečat“ evropskom povijesnom kretanju, uključujući i njegov integracioni diskurs.

Ideja neke vrste *e pluribus unuma* u Evropi je, generalno, stara koliko i njena civilizacija. Nikada, naime, na evropskom prostoru nije bilo velikih državnih tvorevina, vladara, vojskovođa, socijalnih i političkih pokreta i njihovih predvodnika i mislilaca koji se, iz najrazličitijih razloga, nijesu nosili mišlju da ga ujedine. S tim što se ključni motivi, jednako kao i osnovni (predviđeni ili podrazumijevajući) načini ostvarivanja tog cilja, zavisno od okolnosti u kojima su nastali, međusobno veoma razlikuju.

Kod jednih je, tako, ta ideja nastala iz uvjerenja da su svi ljudi jednaki (u smislu da je jedina razlika između njih ona što se javlja između razumna i luda čovjeka) i da, kao takvi, svi žive u jednoj, jedinstvenoj državi – *kosmopolisu*. Ovakvom kosmopolitizmu, utemeljenom na ideji opšteg bratstva, te na vjerovanju da je sve na svijetu – od bogova, ljudi i zvijeri pa do drveća i kamenja - jedno isto, stran je svaki politički, edonomski ili drugi imperijalizam. Njega preferiraju stoici iz vremena

⁶ R. J. Harrison, *Europe in Question, Theories of Regional International Integration*, London, 1974, str. 14.

Zenona u Grčkoj, a nekoliko vjekova kasnije i njihovi sljedbenici u Rimu, koje predvodi car Marko Aurelije Antonin. Novo kod Aurelija u odnosu na grčki uzor je to da i on, poput Seneke, u ljude, kao sinove božje, ubraja i robove, što ga navodi na zaključak da je svemir na neki način država, čiji su građani svi ljudi. Jer, veli on, ako je „sveopšta priroda stvorila... sva bića da budu jedno uz drugo, da pomognu jedno drugome kad treba, da jedno drugome ne čine nikakvo zlo“, i ako „onaj ko radi protiv njene volje, griješi pred najuzvišenijim božanstvom“, onda je prirodno da svi ljudi budu građani jedne države. Da bi pokazao da se to pravilo odnosi i na njega, rimskog cara, Aurelije zaključuje: „Moj grad i moja zemlja, ukoliko sam Antonin, jeste Rim, ali ukoliko sam čovjek - cijeli svijet“.⁷

Drugi – koji ne potiču iz redova velikih humanista, filozofa i etičara nadahnutih uzvišenim idealima pravde, slobode i jednakosti, već iz redova znatno pragmatičnijih i moćnijih državnika, vojskovođa i vjerskih poglavara – čak i onda kada na evropsko ujedinjenje gledaju u kontekstu „jedinstva svijeta“, teže nečemu bitno drugačijem: u osnovi njihove ideje ujedinjenja nijesu ni bratstvo svih ljudi, ni jednaka (ista) prava i slobode za sve, već politički ciljevi u kojima lično, dinastičko i imperijalističko ima prevagu nad svim ostalim. Aleksandar Veliki, makedonski car, tako, prvo smjera da „smiri varvare“ na prekomorskim prostorima jugoistočno od svoje zemlje, pa da tek onda, vojno i ekonomski ojačan, odmjeri snage sa zapadnim konkurentima na tron godspodara Evrope i svijeta. Petar Veliki, ruski car, je istovremeno posvećen prodoru ka „toplrim morima“, na jednoj strani, uvjeren da će onaj ko se domogne blaga Indije biti gospodar svijeta i, na drugoj, okupljanju „šizmatičnih Grka“ (pod kojima podrazumijeva ortodokсне hrišćane) u Mađarskoj i Turskoj, s ciljem da se Rusija učini „njihovim centrom i osloncem“, što bi joj

⁷ Više o tome, u: Radovan Radonjić, *Političke doktrine*, Cetinje, 2010, str. 84-85.

omogućilo da ih „pomoću vjerske suprematije“ (is)koristi za izazivanje nereda u domicilnim zemljama, a time i za lakše potpadanje tih zemalja pod rusku vlast.⁸ Napoleon Veliki, francuski car, prvo hoće da „sredi prilike“ u zemljama Zapadne i Centralne Evrope, pa onda da „izmiri račune“ sa Rusijom i „vrati dugove“ nekim prostorima Sjeverne Afrike, računajući tu vjerovatno i one što ih je učinio Hanibal Barka, drskim naumom da se, nakon čudnog proboja po sniježnim bespućima Pirineja i Alpa, domogne evropskih ravnica i samog Rima. Nadahnute, na svoj način, ideološkim i političkim zasadima velikih pontifa iz Svetog grada, nekolicke evropske dinastije pokušale su da uspostavljanjem Svetog Rimskog Carstva, ostvare dva cilja: ujedine Evropu pod svojom krunom i pribave „legitimitet“ da, u ime širenja hrišćanstva i uopšte vršenja „emancipatorske misije“ u tobože neprosvijećenom dijelu svijeta, obave planirana velika kolonijalna osvajanja. Dinastija Habzburgovaca, koja od kraja XIII vijeka daje čelnike tog carstva, na vrhuncu svoje moći će poželjeti da se i oficijelno proglasi najozbiljnijim kandidatom za svjetsku vlast, radi čega će samoglasnike latinske abecede (A E I O U) označiti kao skraćenicu „imperijalističke formule: *Austriæ est imperare orbi universo* (Austriji je suđeno da vlada čitavim svijetom)“.⁹

Kod trećih je u fokusu samo „hrušćanska Evropa“, čije se „modeli“ ujedinjenja – po pravilu, u formi prevlasti jedne države, odnosno dinastije, nad svima ostalima – nude kao najefikasniji oblik zaštite njenog prostora od spoljnih napada, suzbijanja građanskih ratova i razvoja trgovine. Na toj formuli, na primjer, nastaje *Germanski savez*, krajem IX vijeka, čiji je krajnji cilj da se na temelju poljuljanog Svetog Rimskog Carstva, koje je 800. godine uspostavio „snažni varvarin“ Karlo Veliki, stvori čvršća veza između, kako ih B. Rasel naziva, „sirovih germanskih kral-

⁸ Gaston Bouthoul, *L'art de la politique*, Paris, 1962, str. 233-235.

⁹ Evgenije V. Spektorski, *Istorija socijalne filozofije*, Beograd – Podgorica, 1997, str. 134.

jevina“, kao brana od uspona i prevlasti drugih zemalja, prvjenstveno Francuske.¹⁰ U XIV vijeku javlja se, pak, ideja Pjera Diboe o stvaranju *Hrišćanske republike*, formalno u obliku saveza evropskih država koje su povezane sa međunarodnim Tretejskim sudom, a faktički kao francuske imperije koja bi bila u stanju da se suprotstavi (njemačkom) Svetom Rimskom Carstvu.¹¹ Vijek kasnije, pod nazivom *congregatio concordiae*, nastaje ideja o stvaranju evropske federacije koja bi, osim rješenja problema odnosa nacionalnih država sa Svetim Rimskim Carstvom, imala važnu ulogu i u odbrani hrišćanskog svijeta tokom krstaških ratova. Sili, opet, u svojim *Kraljevskim ekonomijama* (objavljenim 1611. godine), razmišlja o uspostavljanju trajnog mira u formi federacije evropskih hrišćanskih država. On na takvu zamisao, koju inače pripisuje francuskom kralju Henriku IV, gleda s velikim optimizmom, pa kaže: „Odobranje na koje je nacrt evropskog društva... naišao kod najvećeg dijela evropskih vladara, dokazuje da se možemo nadati da će jedan takav nacrt moći da odobre njihovi nasljednici“.¹² Sličan plan se nudi i u *Raspravi o prilikama i sredstvima da se uspostavi opšti mir i sloboda trgovanja u cijelom svijetu*, iz 1623, čijim se autorom smatra izvjesni Emerik Krise de Lakroa. Lajbnic se, takođe, krajem XVII vijeka, ogleda u projektovanju „zajedničke Evrope“, s tim što federacija koju on predlaže ne bi bila pod nadležnošću samo jednog centra, već bi njome ravnopravno upravljali Papa i Car. Takvo ujedinjenje, smatra on, dužnost je svake države, kao sastavnog dijela Univerzuma ili hrišćanskog svijeta, „u odnosu na cjelinu kojoj pripada“.¹³ Tih godina i kveker

¹⁰ Bertrand Rasel, *Istorija zapadne filozofije*, Beograd, 1962, str. 361, 384-385.

¹¹ Fransoa Šatle – Olivije Dijamel – Evlin Pizije, *Enciklopedijski rječnik političke filozofije*, Novi Sad – Cetinje, 1993, knj. II, str. 895.

¹² *Isto*, str. 894-895.

¹³ *Isto*, knj. I, str. 506.

Viljem Pen predlaže potpisivanje „vječnog ugovora“ između evropskih vladara. I tako redom.

Sve te „zagledanosti u budućnost“ starog kontinenta, odnosno ambicije da se njegov prostor učini podobnijim za ostvarivanje određenih političkih ciljeva i interesa, međutim, prate dva zajednička problema: nemaju jasno određen (definisan) predmet i ne nastaju kao izraz stvarno spoznatih opštih (zajedničkih) evropskih prilika i potreba, već uglavnom po nardžbi direktno zainteresovanih inokosnih pretendenta na više vlasti i moći, koji smatraju da povezivanjem s drugima lakše mogu da ostvare svoje ciljeve.

U prvom slučaju riječ je o tome da politička konfiguracija Evrope u vrijeme kada se ti projekti javljaju nije ni nalik na savremenu. Pišući na tu temu, Evgenije Spektorski, na primjer, kaže:

- da „srednji vijek nije znao za strogo razgraničene državne teritorije“, o čemu govori činjenica da je bio potreban stogodišnji rat između Francuske i Engleske da bi se „došlo do saznanja da Engleska obuhvata ostrva, bez posjeda na kontinentu“ i da je morski tjesnac – kojega Francuzi zovu „rukav“ (*la Manche*), a Englezi „engleski kanal“ (*mare Biritanicum*) - granica između dviju država;¹⁴

- da u srednjem vijeku nema državnih zakona i državljana u savremenom smislu, da seljaci pripadaju isključivo svojim vlastelinima i da se pojam „nacija“ srijeće samo na univerzitetima, i to isključivo za označavanje studentskih korporacija;¹⁵

- da su srednjovjekovni evropski gradovi faktički sebe smatrali državama „koje ne priznaju gospodare nad sobom“, o čemu svjedoči primjer Dubrovnika koji je „sam sebi postavio zakone“;¹⁶

- da sve to, u principu, ljudima u Evropi tog doba nije mnogo smetalo, budući da su bili uvjereni da *republica christiana* u

¹⁴ Evgenije V. Spektorski, *Op. cit.*, str. 129.

¹⁵ *Isto*, str. 131.

¹⁶ *Isto*.

okviru Svetog Rimskog Carstva zadovoljava sve njihove potrebe za državom.¹⁷

U tom kontekstu, projekti o kojima je riječ, nezavisno od toga kako su naslovljeni, u biti se odnose se na politička, vojna i druga približavanja i paktiranja jednih djelova evropskog prostora naspram ili protiv drugih, a ne na neko opšte i za sve evropske države i narode prihvatljivo ujedinjenje.

U drugom slučaju, radi se o tome da se srednjevjekovna država bitno razlikuje i od antičke - u smislu da nije zamišljena kao organizacija građana, i od savremene - u smislu da ne predstavlja oblik političkog organizovanja kome vlast i suverenost daju osnovni pečat. Ona tada u stvari znači isto što i zemlja, *terra, land* (otuda *Angleterre*, ali i *England*, odnosno *Holand*), tako da je vlast u njoj zapravo vlast nad zemljom, a ona sama - vlasništvo njenog vladara.¹⁸ Zato i pomenute ideje i projekti odražavaju interese onoga ko, saobrazno pravilu *nulle terre sans seigneur* (zemlja ne smije da bude bez vlastelina), ima pravo da odlučuje što će sa zemljom, a ne neke šire, opšte društvene potrebe, interese i intencije. To objašnjava zašto Sili piše o *kraljevskim ekonomijama* i, dakako, po nalogu kralja o čijim se ekonomijama radi (Henrika IV), a ne o ekonomskim interesima Francuske i na temelju vlastitih spoznaja i odluka. I zato Lajbnic, za kojega kažu da „u filozofiji nije bio zanatlija nego umjetnik“,¹⁹ i da „s mnogo suptilnosti i realizma razmatra različite organizacione

¹⁷ *Isto*, str. 132.

¹⁸ Objašnjavajući kako to izgleda, Spektorski piše: „Kada je normanski vojvoda Vilhelm srdedinom XI vijeka pokorio čitavu Englesku, proglasio ju je svojim vlasništvom i podijelio svojim saborcima. Sredinom XII vijeka Eleonora Akvitanska donijela je svom drugom mužu, engleskom kralju Henriju II Plantagenetu u miraz skoro polovinu Francuske. Šekspirov kralj Lir koji dijeli svoje zemlje kćerkama otjelotvorenje je srednjevjekovnog kralja“ (*Isto*, str. 128).

¹⁹ *Isto*, str. 228.

mogućnosti u oblasti ustavnog i međunarodnog prava“²⁰ smjerno izvršava „porudžbinu“ Johana-Fridriha Hanoverskog, čiji je bibliotekar bio, nastojeći da kroz ideju evropske federacije postigne „kompromis između Svetog Rimskog Carstva i državnih knezova“.²¹ Tako nastale, te ideje i projekti, razumije se, nijesu dosegali do onoga što bi moralo, i jedino moglo, da se podrazumijeva pod sintagmom jedinstvena Evropa.

Sa Sen-Pjerovim *Nacrtom vječnog mira* - sve je, uglavnom, znatno drugačije.

U prvom redu, on se javlja u vrijeme bitno izmijenjene političke konfiguracije Evrope u odnosu na srednjevjekovnu. Nakon pobjede Filipa IV (Lijepog) nad papom Bonifacijem VIII, *Avinjonskog ropstva papa* (1309–1377), *Velike šizme* i uvođenja crkvenih sabora, naglo opada moć rimskih papa. Završetkom stogodišnjeg rata, 1453. godine, ulazi se u završnu fazu teritorijalnih razgraničenja važnog dijela evropskih naroda i država. Potresi izazvani prodorom nomadskih plemena sa Istoka već su bili više-manje smireni formiranjem njihovih posebnih država. Granica prema osmanskim invazorima, pod čijom vlašću je bio jugoistočni dio Kontinenta, bila je stabilizovana. Saraceni su imali riješeno pitanje svog državnog statusa na njegovom jugozapadnom dijelu. Sveto Rimsko Carstvo je, doduše, još trajalo, iako, kako Volter primjećuje, nije više bilo „ni sveto, ni rimsko, ni carstvo“.²² Apeninsko poluostrvo je i dalje podijeljeno na više entiteta, ali zbog uveliko ujedinjene Francuske čiji kralj Luj IV (1638–1715) ima znatno šire ambicije od borbe za španski prijesto, prinuđeno da drugačije politički misli i postupa. U pribaltičkom prostoru je u toku proces nestanka jednih i nastanka drugih država. Otvoreni su prekomorski putevi, a s njima i neslućene mogućnosti za razvoj trgovine i, dakako, nova kolonijalna osvajanja. Sve to „hrišćansku

²⁰ Fransoa Šatle – Olivije Dijamel – Evlin Pizije, *Op. cit.*, knj. I, str. 507.

²¹ Evgenije V. Spektorski, *Op. cit.*, str. 228.

²² *Isto*, str. 134.

Evropu“, među čijim se državama nalazi samo deset sa imenima koje danas imaju, objektivno čini zreloom za nova prestrojavanja kako u vlastitim okvirima, tako i prema okruženju.

Zatim, autor *Nacrta vječnog mira* nije ni vladalac ili vojskovođa, ni intelektualac u službi moćnog i pretencioznog gospodara, čiju narudžbinu skrupulozno „profesionalno“ izvršava. Naprotiv, u pitanju je politički angažovani duhovnik (otud njegovo drugo ime Sen-Pjer), jedno vrijeme i poslanik, koji svoje ideje, lišene svakog razumijevanja za kraljevski apsolutizam i ekspanzionizam, izlaže slobodno, onda kad smatra da to treba i na način za koji vjeruje da najviše odgovara misiji koju vrši. Štoviše, Šarl Irene Kastel (1658–1743), kako glasi njegovo pravo ime, zbog takve svoje pozicije bio je na oštrm udaru kako ekspanzionistički nastrojenog francuskog kralja, koji nije krio želju da Evropu ujedini pod svojom krunom, tako i crkvenih krugova u kraljevoj službi. Pod njihovim pritiskom, na prijedlog kardinala Polinjaka, 5. maja 1718. godine Sen-Pjer je isključen iz Francuske akademije, uz obrazloženje da je u svom djelu „pokušao da dovede u pitanje veličinu Luja XIV“. ²³

Dalje, *Nacrt vječnog mira* nije palijativni propagandistički pamflet, sračunat na ostvarivanje jednokratne („dnevnopolitičke“) koristi bilo koje evropske države ili vladara pojedinačno, već principijelno pacifistički nadahnuto trotomno djelo pisano s ciljem da, u formuli (i formi) dobrovoljne federacije ravnopravnih, ponudi institucionalni ključ za uspostavljanje vječnog mira među evropskim hrišćanskim vladarima i šire. Autor ovog projekta ne krije da ta ideja nije nova, i da nije njegova, već, naprotiv, kao argument više za njenu promociju navodi imena autora (Silija i drugih), koji su je prije njega opservirali i, teorijski i politički, učinili aktuelnom. Isto tako, prije zvaničnog objavljivanja *Nacrta vječnog mira* (u Utrehtu, 1713. godine), „mudri opat“ svoje ideje testira u spisu

²³ Fransoa Šatle – Olivije Dijamel – Evlin Pizije, *Op. cit.*, knj. II, str. 898.

Rasprava o postizanju vječnog mira u Evropi, za kojega se postarao da bude „predmet razgovora“ u okviru rasprave o evropskim odnosima na Kongresu u Utrehtu 1712. godine. Sen-Pjer vjeruje u mogućnost uspostavljanja trajnog mira u Evropi i stalo mu je da svoje djelo na tu temu učini što boljim, uvjerljivijim i prihvatljivijim za sve kojima je namijenjeno. U tom smislu, nastojanje da povodom njega – prije nego ga „preda javnosti“ – dobije što više relevantnih kritičkih sudova, ne smatra ugrožavanjem vlastitog autoriteta u očima drugih, već činom jačanja autoriteta ideje kojom je okupiran putem njenog dijeljenja s drugima.

Najzad, kao prvi, cjelovit, sistematičan, dobrim dijelom na naučnoj metodologiji zasnovan pristup pitanju potrebe i mogućnosti evropskog ujedinjenja, Sen-Pjedov *Nacrt vječnog mira* nudi sve što je potrebno da se predmetna ideja dojmii kao smislena i, što je još važnije, realno ostvarljiva. Njime je predviđen: pisani konstitucionalni akt, u formi neke vrste ustavne povelje, koju treba usvojiti prije početka rada na ostvarenja te ideje; sistem organa i organizacija unutar kojih i preko kojih se ideja realizuje; karakter odnosa između centralnih organa i pojedinačnih konstituenata zajednice; način promjena u organizaciji i funkcionisanju zajednice, zavisno od novih mogućnosti i potreba, kao i način arbitriranja u slučaju eventualnih sporova, odnosno sankcionisanja vinovnika povrede njenih opštih interesa. Njegov filozofski *credo*, kojega neki autori nazivaju još i *utemeljivačkim silogizmom*, glasi: „Ako evropsko Udruženje čije osnivanje predložimo može da garantuje dovoljno pouzdano da će mir biti stalan, unutar i izvan njihovih država, nema nijednog među njima za kojega ne bi bilo mnogo povoljnije da potpiše sporazum o stvaranju Udruženja nego da u njemu ne učestvuje“.²⁴

²⁴ *Isto*, knj. II, str. 895.

Konkretno, riječ je o sljedećem:

Sen-Pjer, kao politički mislilac, nije poznat jedino po oštroj kritici kraljevskog apsolutizma (u čemu dijeli Monteskjeova uvjerenja), odnosno po negativnom stavu prema sistemu „vezirstva“ (tj. postojanja samo jednog kraljevog ministra) i „vezirstava“ (tj. postojanja institucije „kraljevih ministara“), gdje smatra mnogo prikladnijom soluciju koju je Lajbnic savjetovao ruskom caru Petru Velikom – da se sistem imenovanih kraljevih službenika zamijeni sistemom izabranih državnih službenika. Poznat je, još više, po svojoj posvećenosti ideji mira, pri čemu je karakteristično:

- da uobičajene mirovne ugovore ne smatra dovoljnom garancijom za stvarno uspostavljanje mira, budući da se kod njih najčešće radi o primirju u korist poraženih, koji se kasnije mogu osvetiti pobjednicima;

- da ni sistem ravnoteže koji se uspostavlja mirovnim ugovorom između pobjednika i poraženih u ratu ne smatra sigurnom zalogom trajne sigurnosti i stabilnosti, budući da je svaka od tih strana spremna da, čim joj se ukaže prilika, posegne za novim ratom;²⁵

- da jedininim pravim, sigurnim i trajnim mirom smatra onaj koji prirodno proizilazi iz „redovnog stanja“ odnosa među državama, tj. koji je institucionalizovan na način da ga je faktički nemoguće ugroziti – spolja i iznutra;

- da je uvjeren, da jedino tada kada postoji tako uspostavljeno mirno stanje, tj. kada se ima neka vrsta apriorne zaštićenosti država od rata, pa prema tome i pošteđenosti od troškova priprema za njegovo eventualno vođenje, može da dođe do društvenog razvoja i napretka.

To je razlog što se u osnovi njegovog *Nacrta vječnog mira*, kako je rečeno, nalazi zamisao da se institucionalizacijom mira

²⁵ Sen-Pjer to objašnjava metaforom: „Drvo je suvo, vatra je blizu, vjetar usmjerava vatru prema drvetu“.

izvrši kvalitativna promjena međunarodnih odnosa u hrišćanskoj Evropi, tj. da se neizvjesnost opstanka ljudi i država, usljed stalne ratne opasnosti, zamijeni izvjesnošću sigurnosti i spokojstva, odnosno stabilnošću razvoja koju ta promjena donosi.

Zamisao o institucionalizaciji vječnog mira bi, prema Sen-Pjerovom projektu, bila realizovana na principu društvenog ugovora, u smislu da države ugovornim formiranjem Udruženja mogu izaći iz „prirodnog stanja rata“ isto onako kao što pojedinci ugovorom formiraju državu i time okončavaju borbu svih protiv svih, karakterističnu za njihovo „prirodno stanje“. Još preciznije, u Evropi bi trebalo formirati Udruženje koje bi obuhvatilo „osamnaest najvažnijih evropskih država“, a to su, kako ih Sen-Pjer navodi: Francuska, Španija, Engleska, Holandija, Portugal, Švajcarska, Firenca, Đenova, Vatikan, Venecija, Savoja, Lorena, Danska, Carstvo, Kurlandija, Poljska, Švedska i Rusija.²⁶ Države članice bi u pogledu svog unutrašnjeg uređenja zadržale *status quo*, imale bi svoj centralni organ u Utrehtu i priznavale bi stalnu arbitražu (međunarodnog) Tretejskog suda.

Za takvu promjenu, u takvom institucionalnom obliku, smatra Sen-Pjer, postoji barem pet valjanih razloga.

Prvo, dato uređenje Evrope, u kome svako slijedi samo svoj uski interes, ne prezajući od toga da ga, ukaže li mu se prilika, zadovolji na račun zakidanja prava i interesa drugih, po prirodi stvari, „izaziva gotovo neprekidne svjetovne ratove“.²⁷

Drugo, rat je izvor zala za vladare isto koliko i za narode, tako da nema evropskog vladara koji ne bi želio da kao i ostali ljudi živi u miru i za koga „neće biti povoljnije da potpiše sporazum o stvaranju ovog Udruženja nego da ga ne potpiše“.²⁸

²⁶ Fransoa Šatle – Olivije Dijamel – Evlin Pizije, *Op. cit.*, knj. II, str. 895. Kurlandija je naziv za „istorijsku pokrajinu“, odnosno vojvodstvo na Baltičkom moru, koje je 1795. pripojeno Rusiji, a od 1918. godine pripada Litvaniji.

²⁷ Fransoa Šatle – Olivije Dijamel – Evlin Pizije, *Op. cit.*, knj. II, str. 895.

²⁸ *Isto.*

Treće, udruživanje država nije nikakav presedan, budući da su njemački vladari, krajem XI vijeka, stvaranjem *Germanaskog saveza*, makar i za kratko, potvrdili smisao takvih poduhvata, a „iste pobude i ista sredstva koja su bila dovoljna da bi se nekada stvorilo stalno udruženje svih suverenih država Njemačke, dostupna su i današnjim vladarima i dovoljna su da bi se stvorilo stalno udruženje svih hrišćanskih država Evrope“.²⁹

Četvrto, stvaranje Udruženja evropskih država predstavljalo bi „čistu dobit“ za sve evropske vladarske kuće, i to trostruku: eliminisanje izdataka u ratne svrhe obezbijedilo bi im materijalno blagostanje; rješavanje problema i zadataka mirnim putem pribavilo bi im moralni dignitet; odsustvo rata bi ih zaštitilo od eventualnog nasilnog svrgavanja i – produžilo im trajanje.³⁰

Peto, takvo Udruženje odgovaralo bi svim građanima Evrope, budući da bi im ona - usljed „nemoći namjesništva“ i nepostojanja „prinudne vlasti“ - pružala tri neophodne usluge: štitila njihove države spolja, oslobodila ih unutrašnjih problema (po osnovu građanskih ratova) i omogućavala im nesmetanu trgovinu.³¹

Sen-Pjer je uvjeren da isto kao što postoje sve potrebe za formiranje pomenutog Udruženja, postoje i sva „upotrebljiva i dovoljna sredstva“ da do toga zaista i dođe. Pritom, uz ideju Udruženja, nudi i nacrt sporazuma, razrađenog u pet tačaka, čijim bi se potpisivanjem (od strane vladara) pristupilo njegovom konstituisanju. Odluku da taj posao ne ostavi onima koji bi trebalo da ideju oživotvore, ovako obrazlaže: „Oni koji budu zaduženi da sastave nacrt sporazuma, biće primorani da ga sami svedu na pojedine tačke: ovako, to je posao kojeg ću ih poštediti; dajem im potpuno gotov plan, na osnovu kojeg će im biti mnogo lakše da sastavljaju svoje, dodajući i oduzimajući ono

²⁹ *Isto*.

³⁰ *Isto*, str. 896.

³¹ *Isto*.

što budu smatrali prikladnim, ili čak ponekad ništa ne dodajući niti oduzimajući, već samo mijenjajući izraze i uređujući svaku tačku na različit način“.³²

Konkretno, projekat „sporazuma u pet tačaka“, ovako izgleda.

Prva tačka posvećena je „evidentiranju“ koristi koje će evropske države imati od uspostavljanja međusobnih odnosa na predviđenim principima. Glasi: „Postojeće od sada među vladarima, koji će potpisati pet sljedećih članova stalno savezništvo:

(1) da bi jedni druge, tokom svih narednih vjekova, potpuno obezbijedili od velikih nesreća spoljnih ratova;

(2) da bi jedni druge, tokom narednih vjekova, potpuno obezbijedili od velikih nesreća građanskih ratova;

(3) da jedni drugima, tokom svih narednih vjekova, obezbijede održavanje cjeline njihovih država;

(4) da bi jedni drugima, u svim periodima slabosti, garantovali održanje njih samih i njihovih porodica na vlasti, u skladu s poretkom koji je nacija uspostavila;

(5) da bi jedni drugima omogućili da se njihovi vojni troškovi u najvećoj mjeri smanje, a da se pritom poveća njihova bezbjednost;

(6) da bi jedni drugima obezbijedili vrlo značajno povećanje godišnjih prihoda što će biti omogućeno neprekidnom i bezbjednom trgovinom;

(7) da bi jedni drugima obezbijedili, mnogo lakše i za mnogo manje vremena, unutrašnje uvećavanje ili poboljšavanje njihovih država usavršavanjem zakona i propisa, kao i stvaranjem niza izuzetno korisnih ustanova;

(8) da bi jedni drugima u potpunosti obezbijedili brže okončavanje njihovih budućih sporova, bez ikakve opasnosti i troškova;

(9) da bi jedni drugima u potpunosti obezbijedili brzo i tačno izvršavanje njihovih budućih sporazuma i njihovih uzajamnih obećanja“.³³

³² *Isto.*

³³ *Isto*, str. 896-897.

O sprovođenju odredaba ovog člana starao bi se Kongres u kome bi svaka zemlja potpisnica ugovora imala svoje predstavnike.

Druga tačka projekta posvećena je pitanjima bezbjednosti Udruženja, odnosno pribavljanja materijalnih sredstava potrebnih u te svrhe, i uopšte za njeno funkcionisanje. Sen-Pjer, pritom, smatra da obaveze država članica u tom pogledu treba da budu srazmjerne njihovoj moći i veličini, pa kaže: „Svaki saveznik, u skladu s trenutnim prihodima i troškovima svoje države, daje doprinos bezbjednosti i zajedničim troškovima“.³⁴

Sen Pjer veliku pažnju pridaje posredovanju i arbitraži u poslovima održavanja Udruženja, odnosno rješavanju eventualnih sporova među njegovim konstituentima. U tom smislu smatra da se u Udruženju, nastalom radi uspostavljanja vječnog mira, ne smije koristiti zakon oružja kao sredstvo u rješavanju bilo kojeg spora. Do mira se, uvjeren je „dobri opat“, može stići samo mirnim putem, a sporovi se moraju rješavati dogovorom. U traženju mirnih rješenja za sve probleme, pak, treba da učestvuju sve zemlje članice Udruženja. Stoga treća tačka njegovog projekta glasi: „Veliki saveznici, da bi među sobom okončali svoje sadašnje i buduće sporove, odustali su i odustaju zauvijek, u svoje i u ime svojih nasljednika, od upotrebe oružja, i dogovorili su se da ubuduće krenu putem pomirenja, zahvaljujući posredovanju velikih saveznika, na njihovom sveopštem saboru“.³⁵

Svako odstupanje zemlje članice Udruženja od zajednički utvrđenih obaveza treba da bude sankcionisano. Kazna za samovolju, smatra Sen-Pjer, mora biti „izvjesna, skora i odgovarajuća“. Otuda četvrta tačka njegovog projekta glasi: „Ako neki od velikih saveznika odbije da postupi prema... presudama i propisima velikog saveza, ako ugovara sporazume

³⁴ *Isto*, str. 897.

³⁵ *Isto*.

protivne odredbama saveza, vrši ratne pripreme, veliki savez naoružaće se i djelovaće protiv njega, dok on ne postupi prema navedenim presudama i propisima“.³⁶

Peta tačka Sen-Pjerovog projekta odnosi se na obavezu zemalja članica da svoja normativna akta usklade sa potrebama Udruženja. U tom pogledu je naročito važno, kaže Sen-Pjer, da one „u svojim stalnim skupštinama“ usvoje odgovarajuća dokumenta, koja će „smatrati važnim i neophodnim da bi veliki savez bio što čvršći i bezbjedniji“.³⁷

Posebnim dokumentima zemalja članica, koja će imati zakonsku snagu, treba regulisati gdje će biti sjedište Udruženja, kako će se odlučivati na sjednicama njegovih skupština, koliko će u kojoj prilici vrijedjeti pojedini glas i slično. Sve to, razumije se, uz strogo vođenje računa o tome da ništa ne može biti promijenjeno u konstitucionalnom aktu Udruženja bez „jednoglasnog pristanka svih saveznika“.³⁸

Sen-Pjer smatra da su sloboda i spokojstvo, koje bi donijelo uspostavljanje opšteg i trajnog mira, odveć dragocjen poklon ljudskom rodu, da bi neko mogao biti protiv njih. Isto važi i za njegov projekat, kojim nudi puteve i sredstva za ostvarenje tog ideala. Prihvatljivost tog projekta, uvjeren je, utoliko je veća što je on jednako primjenljiv i cjelishodan u svim prilikama. Jer, kako kaže, „ako ovaj nacrt bude predložen vladarima za vrijeme rata, on će olakšati uspostavljanje mira; ako im bude predložen za vrijeme mirovnih pregovora, on će olakšati sklapanje mira; ako im bude predložen pošto mir već bude sklopljen, ovaj nacrt će tom miru obezbijediti trajnost“.³⁹

Projekat, osim toga, nudi evropskim vladarima i jednu pogodnost, koju ne mogu imati mimo i izvan udruženja njihovih država.

³⁶ *Isto.*

³⁷ *Isto*, str. 898.

³⁸ *Isto.*

³⁹ *Isto.*

Oni bi, naime, formiranjem tog udruženja stekli pravo „da raspolazu, za svoje posebne i lične potrebe, sa polovinom prihoda koje bi ostvarili zahvaljujući smanjenju vojnih troškova“.⁴⁰

U cjelini uzevši, kao emanat one evropske ideje koja traga za formulom mira utemeljenog na zajedništvu ravnopravnih nezavisnih država, u čijoj osnovi je opšti interes za sigurnošću i napretkom, Sen-Pjerov projekat odiše svim elementima racionalnosti i modernosti. Udruženje koje on implicira nastaje dobrovoljno, na temelju ugovora kojim se garantuju jednaka prava i utvrđuju jednake obaveze svih članica. U jednakom je ekonomskom, vojno-strateškom i političkom interesu svake članice i funkcionise saobrazno njihovim jedinstvenim odlukama. Ima svoje predstavničko tijelo, u formi parlamenta, i arbitražu – u formi suda. Odluke se u njemu donose konsenzusom, nakon njihovog prethodnog usaglašavanja u organima država-članica i obavezne su za sve. Svaka promjena jednom ustanovljenog, ili odlučenog, podrazumijeva obavezu da prethodno bude razmotrena i usvojena u organima država-članica, a svako eventualno nepoštovanje odlučenog, posebno ako se odnosi na ugrožavanje mira, sankcionise se akcijom zajedničke (oružane) sile, čiji je primarni zadatak zaštita Udruženja od spoljnih opasnosti.

Tako koncipiran, Sen-Pjerov projekat je, kako smatraju neki autori, prvjenstveno namijenjen očuvanju apsolutne monarhije u Evropi, koja je ugrožena ekspanzionističkim ambicijama pojedinih moćnih „hrišćanskih vladara“. Može se o njemu, naravno, i tako razmišljati. Pogotovo ako se ima u vidu samo puka Sen-Pjerova retorika, bez ulaženja u analizu što se sve njegovim projektom bitno ograničava ili sasvim eliminiše iz agende apsolutizma. Drugim riječima, pogleda li se taj projekat s njegove strukturne strane, i zaviri li se dublje u etičke principe i političke i ekonomske motive na kojima se temelji, ne bi bilo pogrešno

⁴⁰ *Isto*, str. 895.

ako bi se zaključilo da on – isključi li se njegova vjerska komponenta – sasvim primjereno korespondira sa svim onim što čini ne samo suštinu i samisao, nego i konkretan oblik i sadžaj aktuelnog evropakog integracionog procesa. Štoviše, ta sličnost je tolika i takva da ne bi zvučalo kao pretjerivanje ako bi se reklo, da je ideja na kojoj se 2013. godine temelji Evropska unija jasno formulisana 1713. godine, u Utrehtu, u Sen-Pjerovom *Nacrtu vječnog mira*.

* * *

Tako „zaokružen“ - sa elementima racionalno zamišljene operacionalizacije poslova na njegovom sprovođenju, odnosno obrazloženjima njegove svrhe i smisla s kojima ni politički, ni etički nije lako polemisati - Sen-Pjerov projekat je morao izazvati različite *pro et contra* reakcije. Tako je i bilo.

Antisenpjerovstvo nije nestalo njegovim isključenjem iz Francuske akademije. Nprotiv, tim činom je pokrenuta lavina žestokih osporavanja opatovog djela, u kojima se često umjesto bilo kakvih argumenta nude njegove trivijalne diskvalifikacije. Tu „liniju“ je u evropskim intelektualnim krugovima „otvorio“ Žan Žak Ruso u svojim *Odlomcima i bilješkama o opatu Sen-Pjeru*, iz 1758. godine. Ovaj, kako ga poneko naziva, „slabo obrazovani“ autor, bez ikakvog okolišenja izriče sud da bi Opat „bio vrlo mudar čovjek, da nije posjedovao ludost razuma“.⁴¹ Slično će postupiti i drugi intelektualci, čije su ideje i orijentacije, nezavisno od Sen-Pjerovog projekta, bile drugačije. Među ovima prednjači Fransoa Mari Arue (alijas Fransoa Volter) – najistaknutiji predstavnik prosvjetiteljstva, nepopravljivi skeptik po pitanju doraslosti ljudi da žive izvan monarhije i zatočnik *creda* da je bolje pokoriti se jednom lavu nego stotini miševa – koji se Sen-Pjerovim idejama podsmijeva kao notornim glupostima. Uz bok s Volterom je i Gotfrid

⁴¹ *Isto*, str. 894.

Vilhelm Lajbnic, mislilac za kojega Deni Didro kaže da je Njemačkoj sam donio toliko slave, koliko su je Grčkoj donijeli Platon, Aristotel i Arhimed zajedno. Lajbnic - uvjeren da vječni mir nije moguć pored ostralog i zbog toga što bi doveo „do umrtvljavanja prirode, do neobnavljanja života i do zastoja u razvitku“⁴² – podrugljivo kaže da je od Sen-Pjera ideju vječnog mira „bolje shvatio holandski krčmar, koji je iznad ulaza u svoj lokal okačio sliku groblja s natpisom 'Vječni mir'“.⁴³

Moć tog talasa ipak nije bila tolika da spriječi pojavu i drugačijih reagovanja na Sen-Pjerove ideje, i to u dvije ravni.

Jedna takva reakcija ima karakter naučno-teorijskog promišljanja Sen-Pjerovog djela. Javlja se znatno kasnije od osporavanja, odvija se – kako i priliči – akademski mirno i postojana je. Vremenom postaje predmet povećanog interesovanja na evropskim univezitetima, posebno u Parizu, i ima za posljedicu pojavu više doktorskih disertacija njemu posvećenih.⁴⁴ Bio je to dokaz da se opatov *Nact vječnog mira* našao na mjestu koje mu zaslužno pripada u evropskoj političkoj misli novog doba.

Drugu reakciju čine pokušaji da se Sen-Pjerove ideje oživotvore. Ona se javlja još kasnije od prve, teče prilično sporo i sve do druge polovine XX vijeka nema „opipljivih“ rezultata. Neki autori, prvi relevantan signal da i ta akcija traje prepoznaju u formiranju Društva naroda.⁴⁵ Reklo bi se da je Evropi, da bi zbiljski krenula tim putem, uz sva ranija negativna iskustva sa svojim unutrašnjim podjelama i sukobima, trebalo da doživi i

⁴² Radovan Radonjić, *Op. cit.*, str. 564.

⁴³ Evgenije V. Spektorski, *Op. cit.*, str. 250.

⁴⁴ Neke od tih disertacija, poput Sigler-Paskalove (Pariz, 1889), Seroux d'Agincourtove (Pariz, 1905), J. Drouetove (Pariz, 1912) – dio su svjetski poznate literature koja se koristi ne samo za izučavanje Sen-Pjerovog djela, već koz njega i pomoću njega i opštih društvenih prilika (i orijentacija) u Evropi koja ide u susret novim oblicima društvene i državne organizacije.

⁴⁵ Evgenije V. Spektorski, *Op. cit.*, str. 250.

šok prve polovine XX vijeka koji je, kako Nans Kon kaže, imao za posljedicu da je njen građanih postao „manje uvjeren nego što je to bio njegov predak iz XIX vijeka“, budući da se tokom dva svjetska rata započeta na njenom prostoru ponovno javljaju „tamne sile istorije“, opredmećene u „fanatičnoj vjeri, nepogrješivim liderima, ropstvu i masakrima, iskorjenjivanju čitavih populacija, surovostima i varvarizmima“.⁴⁶ Na takvu pretpostavku upućuje već i činjenica da se tek po završetku Drugog svjetskog rata, koji je „ružnu prošlost“ reprizirao na najgori način, konačno, krenulo u realizaciju ideje ujedinjenja Evrope. Formalno se kao početak tog procesa može označiti usvajanje Deklaracije francuske vlade od 9. maja 1950. godine (poznate još i kao „Šumanov plan“). Suštinski on i dalje traje i odvija se u znaku sve jasnije potvrde, s jedne strane, da je Sen-Pjerova anticipacija budućnosti bila „prava“ i, s druge, da „dobri opat“ ni iz daleka nije mogao da nasluti između kojih sve Scili i Haribdi vodi put evropskog ujedinjenja.

⁴⁶ Hans Kohn, *The Twentieth Century*, New York, 1949, str. 53.